

Daniel Hugo

Daniel Hugo is 'n digter van die generasie van die "Tagtigers". Sy jongste bundel is *Die twaalfde letter* (2002). Hy is sedert 1988 'n omroeper by die SAUK se Afrikaanse radiodiens en 'n navorsingsgenoot aan die Universiteit van die Vrystaat.
E-pos: daniel@rsg.co.za

Elizabeth C.M. du Toit: 'n vergete digteres herwaardeer

Elizabeth C.M. du Toit: a forgotten poetess re-assessed

When the twenty-year-old Elizabeth C.M. du Toit made her debut in 1945, she was only the third published Afrikaans female poet. Critics responded – not unjustly – negatively to this infantile effort. They did, however, fail to notice her relatively crafty use of difficult French forms of verse, such as the triolet, rondel, rondeau and the villanelle. In this regard, she was one of the pioneers of Afrikaans poetry. **Key words:** Afrikaans poetry, Elizabeth du Toit, French forms of poetry.

Toe Elizabeth C.M. du Toit (1925-1964) in 1945 met *In die verbygaan* gedebuteer het, was sy slegs die derde gebundelde vrouedigter in Afrikaans. Haar voorgangers was Elisabeth Eybers (*Belydenis in die skemering*, 1936) en Olga Kirsch (*Die soeklig*, 1944). Net soos Kirsch was Du Toit 20 jaar oud met die verskyning van haar eerste bundel. En net soos Kirsch het sy nog sterk onder die invloed gestaan van die romantiese Dertigers wat taalgebruik én temakeuse betref. Anders as Kirsch het sy egter nie haar wankelige begin met 'n sterk tweede bundel opgevolg nie. Eers ná Du Toit se vroeë dood op 39-jarige ouderdom verskyn 'n tweede bundel, *Towertuin*, in 1968. In die rumoerig-vernuwende tydperk van die Sestigters het hierdie bundel bykans onopgemerk gebly. T.T. Cloete vermeld dit byvoorbeeld glad nie in *Die Afrikaanse literatuur sedert sestig* (1980) nie.

Die literatuurhistorici oordeel nogal skerp oor Du Toit se eersteling. Gerrit Dekker sê haar poësie bevat "... jeugdige stemminge, dikwels nie sonder beking nie, maar dié stemminge is vaag en yl en eentonig, net soos die telkens terugkerende adjektiewe en beelde wat dit moet suggereer. Telkens hoor ons van: bleek, misblou, vaal, gryns, wit, en, in byna elke gedig, geel!" (Dekker, 1961: 269). Rob Antonissen kan skaars sy ongeduld verberg: "Elizabeth C.M. du Toit se *In die verbygaan* (1945) kan in die begin bekoor met presieuse belydenis, maar poseer met 'n op die duur alte aaklige voorliefde vir bleek en geel 'kleure'" (Antonissen, 1973: 288). J.C. Kannemeyer praat van haar "beeldlose natuurverse, liefdesgedigte met 'n selfvertroetelende verdieping in eie leed en bespiegellende poësie met vae vrae oor die lewe" (Kannemeyer, 1983: 209-210).

Die uitsprake hierbo is heeltemal in die kol. Tog bly die genoemde literature in gebreke om 'n baie opvallende eienskap van die bundel uit te wys: Du Toit se volgehoue en redelik vaardige hantering van min gebruikte versvorme in die Afrikaanse digkuns. Ek bedoel die rondeel en die villanelle. (Sy skryf ook enkele sukkelende sonnette.) Beide die rondeel en die villanelle word gekenmerk deur die patroonmatige herhaling van versreëls (die sogenaamde keerreëls) wat verstegnies en sintakties 'n groot uitdaging aan die digter stel. Verder stel albei vorme die beperking van slegs twee rymklanke per gedig. 'n Beginner wat dié vorme aandurf, kan altyd op die simpatie en bewondering van mededigtters reken.

Elizabeth du Toit waag haar hand aan nie minder nie as drie soorte rondeel. Haar voorkeur gaan uit na die agtreëlige rondeel of triolet. Daar staan altesaam vyf van hulle in die bundel. Een van haar mees geslaagde verse is inderdaad so 'n triolet, met die titel "Werklikheid" (Du Toit, 1945: 71):

Die wind waai sag; die bome ruis;
die blomme buig en swaai en geur.
Dit is so stil en niks gebeur.
Die wind waai sag, die bome ruis.
Mag hierdie droom my dae kleur
wanneer my hart wild roep en bruis;
die wind waai sag, die bome ruis,
die blomme buig en swaai en geur.

Die triolet is 'n Franse digvorm wat in die Middeleeue ontstaan het. Dit bestaan uit 8 agtlettergeregte versreëls waarvan die eerste as vierde en sewende terugkeer, terwyl die tweede as agste reël herhaal word. Slegs twee rymklanke word gebruik, met die volgende rymskema: AB/bA/ba/AB. Die hoofletters dui 'n keerreël aan (Van Gorp, 1980: 150, 172). Du Toit se gedig beantwoord perfek aan hierdie "voorskrifte", sonder dat sy haar aan enige taaldwang skuldig maak.

Dieselfde geld vir "Gebonde" (Du Toit, 1945: 33), selfs al duik die kleuraanduiding "geel", wat Dekker en Antonissen so geïrriteer het, daarin op. (Let op die interessante variasie op die eerste versreël in reël 7):

'n Blou blom dans so hoog en bly
in die blink son se liggeel glans.
As tog my hart maar so kon dans!
'n Blou blom dans so hoog en bly,

maar ek voel nie die hemeltrans
se diepgeel son, so hoog en vry.
'n Blou blom dans so hóóg, bevry
deur die blink son se liggeel glans.

Dekker en Antonissen het met reg oor die kleurwoorde in dié bundel gestruikel. Benewens die "liggeel glans" en "diepgeel son" van hierdie vers kom 'n mens ook die volgende verwysings na geel teë: "diepgeel lelies", "'n liggeel ster", "o sagte gele helder son", "skraal grasse, geel en lank", "hoe geel die peerboom", "geel gras", "liggeel glanse", "glans donkergeel", "'n geel wat nie verkwyn", "die sterre donkergeel", "'n aandwolk, geel en bly", "die blinkgeel plas", "die aandgeel", "ligte geel blomme", "sagte blomme geel", "die rooigeel maan", "dofgeel duine", "die toue geel", "geel blomme", "vlamme so goudgeel", "wasgeel blomme", "bleekgeel", "'n geel walm", "geel sand", "lelies geel", "diepgeel en bleekwit rose". 'n Mens kan ewe lang lyste van die ander kleurwoorde in hierdie bundel maak.

In die triolet "Laat nag" (Du Toit, 1945: 12) maak sy van 'n langer versreël en vroulike ryme gebruik. Die swoele taalgebruik van die Dertigers is hier veel merkbaarder as in die aangehaalde gedigte hierbo:

In die mis se wit en traë skuiwing
rys sag die bewing van die dennebome.
O rein en skoner as in liefste drome
gly sag die mis se wit en traë skuiwing.
Maak rein my lewe, soos die stille bome
se soete geur en donker naaldewuiwing.
In die mis se wit en traë skuiwing
rys sag die skone bewing van die bome.

Benewens die triolet skryf Elizabeth C. M. du Toit ook 'n ander variasie van die rondeel in die dertienreëlige "Denneboom" (Du Toit, 1945: 25) en die veertienreëlige "Visioen" (Du Toit, 1945: 53). In die laasgenoemde geval word die eerste twee reëls (AB) as 'n eenheid in die middel en aan die einde van die gedig herhaal, met die behoud van die twee rymklanke dwarsdeur die vers.

Ek dink weer aan die dofgrys baan
waar water strek ver in die nag,
en aan wit lelies wat daar wag
totdat die maan oor alles gaan.
Die sterre glans stil teen die laan

van riete, en die wind kla sag.
Ek dink weer aan die dofgrys baan
waar water strek ver in die nag.
’n Fyn mis, en die windeklag,
dryf aan tot waar die lelies staan.
En in my droom sien ek die maan,
ek hoor die water, dof en sag;
ek dink weer aan die dofgrys baan
waar water strek, ver in die nag.

Hierdie versvorm word die “Orléans-rondeel” genoem omdat dit groot bekendheid gekry het deur die rondele van hertog Charles d’Orléans (1394-1465) (Luitingh, 1967: 1). In “Denneboom” word die eerste twee reëls in die middel herhaal, maar aan die einde keer slegs reël 1 terug. Dit is die rede waarom hierdie gedig net dertien reëls in plaas van veertien beslaan. Hierdie langer versvorme stel natuurlik hoë eise aan die digter se rymvermoë. In die aangehaalde “Visioen” hierbo getuig die herhaling van die rymwoord “sag” van die digter se onbeholpenheid of radeloosheid. In “Denneboom” het die digteres weer moeite om die tiensillabige versreël vol te maak. Dit gee aanleiding tot vreemde en ongrammatikale frases soos “sag wit kerse”, “lang diep winde” en “sagte perse droom”:

’n Naaldeboom wat hoog en saggroen lewe
teen die bleek room en rooskleur van die lug,
terwyl soos sag wit kerse teen die vlug
van wolke, al die blink taktoppe bewe.
As al die jare waar ek dof moet strewe
so skoon kan wees as die diep wind se sug,
die naaldeboom wat hoog en saggroen lewe
teen die bleek room en rooskleur van die lug,
dan sal my leed oor mense en oor lewe
vergely soos dennenaalde in die sug
van lang diep winde in die skemerlug.
Dan sal soos sagte perse droom herlewe
’n naaldeboom wat hoog en saggroen bewe.

Die derde vorm van die rondeel wat Elizabeth du Toit beoefen, is die rondeau. Dit maak eweneens van net twee rymklanke gebruik en is gewoonlik vyftien reëls lank. Die nie-rymende keerreëls beslaan slegs ’n halwe reël en is ’n herhaling van die eerste deel van die eerste versreël

(Ricchio, 1980: 103). Du Toit se twee pogings, “Wilde riete” (Du Toit, 1945: 45) en “Daardie groot maan” (Du Toit, 1945: 46), is onderskeidelik dertien en twaalf reëls lank. Nie een van die twee kan werklik as geslaagde gedigte beskou word nie. Ek haal “Daardie groot maan” aan:

Daardie groot maan wat hierbo straal,
laat die yl slaap deur my ooglede vlug
en warreldrome aarsel deur die lug.
Deur die oop venster kom die skuifeltaal
van grys boontakke wat deur teer lug dwaal
en nagroepe wat oor die sterre sug.

Daardie groot maan
het ook in my jeugwêreld rond-gedwaal
en klimop het gerank, swart teen die lug,
en deur die nag het bont voëls heengevlug.
Maar nou is al wat stil hierbo nog draal,
daardie groot maan.

Die ruimtelike aanwysers “daardie” en “hierbo” (reëls 1, 11 en 12) weerspreek mekaar, en die herhaling van die voorsetel “deur” (reëls 2, 3, 4, 5 en 10) is stilisties nogal hinderlik.

In 1967 beweer M. Luitingh in haar geannoteerde bloemlesing *Digters en digsoorte*: “In die Afrikaanse poësie is my geen voorbeeld van ’n egte rondeel bekend nie” (Luitingh, 1967: 4). Dit is ’n erg oningeligte uitspraak waarmee sy nie net Elizabeth C.M. du Toit te na kom nie, maar ook A.G. Visser. In Visser se debuutbundel, *Gedigte van 1925*, staan daar ’n voorbeeld elk van die rondeau (“Is dit dan reg?”), die Orléansrondeel (“Man en vrou”) én die triolet (“Misère”). Visser doen selfs die moeite om by elke gedig die versvorm aan te dui. Van die drie is die triolet die minste geslaag. Du Toit se “Werklikheid” is ’n veel beter gedig as die sintakties- én ritmies-lompe “Misère” (Visser, 1981: 97). Visser se triolet gaan so:

In die eerste instansie, wie sou nou kon dink,
Dat die liefde iets is so beroerd ongestadig?
Dat die hand wat uit gulde bokale laat drink,
In die eerste instansie, wie sou nou kon dink
Dat dit eendag nog edik en gal weer sal skink,
Ongevoelig meedoënloos, wreed, ongenadig?
In die eerste instansie, wie sou nou kon dink
Dat die liefde iets is so beroerd ongestadig?

Die villanelle is ingewikkelder van vorm as die rondeel. Dit bestaan uit 5 driereëlige strofes (tersines) en 'n vierreëlige slotstrophe (kwatryn), en dit bevat slegs twee rymklanke. Die eerste reël van die eerste strofe word as die laaste reëls van strofes 2 en 4 herhaal, terwyl die laaste reël van die eerste strofe weer as die laaste reëls van strofes 3 en 5 optree. Hierdie twee keerreëls vorm dan die slotkoeplet van die sedse strofe. Die reël- en rymkema lyk so: A1bA2 abA1 abA2 abA1 abA2 abA1A2 (Riccio, 1980: 105-106).

Elizabeth du Toit skep 'n eie variasie op hierdie skema. Die eerste reël word alleen in die slotstrophe herhaal, sodat Du Toit se villanelle drie in plaas van twee keerreëls het: A1bA2 abA3 abA2 abA3 abA2 abA1A2. Daarmee verlig sy die tirannie van die versstruktuur in 'n mate en gee sy vir haarself sintakties meer vryheid. Die oortuigendste van die ses villanelle's in die bundel is "Regressie" (Du Toit, 1945: 57):

Jy kom weer in my lewe t'rug
en al die ou verlangens ook.
Die wind waai traag rondom die brug.

Ek het so ver van jou gevlug;
waarom moet jy nou hier kom spook? –
Ek hoor die wind se fluistersug.

So wyd en bleek lê nou die lug
en oor die bulte hang die rook ...
Die wind waai traag rondom die brug.

Die grassaad op die rant se rug
draai in die wind se warrel-kook ...
Ek hoor die wind se fluistersug.

Versteur is nou die helder lug,
die ligblou blomme druij al ook.
Die wind waai traag rondom die brug.

Met my verlange wil ek vlug:
jy kom weer in gedagtes spook,
jy kom weer in my lewe t'rug.
Die wind waai traag rondom die brug.

Ongelukkig is die volgende uitspraak van Ottone M. Riccio ook van toepassing op beginner Elizabeth C. M. du Toit se villanelle's: "The form appears easy until a writer tries to make it come to life in a natural and unstilted way. Its stylized tradition is one of the factors to be overcome. With fixed forms, especially those with refrains or repeat lines, the novice tends to place the text in the prescribed sequence mechanically. The volume of villanelles is filled with such awkward attempts" (Riccio, 1980: 105).

Ook ten opsigte van die villanelle was A.G. Visser 'n voorloper van Du Toit. Sy "Sachsen-gruss" uit *Gedigte* van 1925 (Visser, 1981: 48-49) is – ondanks die mooi keerreël "Sing sag, my hart, 'n soet refrein" – nie veel eleganter as haar aangehaalde poging hierbo nie:

Die rose pryk in sonneskyn
En wag, my lief, om jou te groet:
Sing sag, my hart, 'n soet refrein.

Die trotse, rooi as karmosyn,
Die spreek van liefdevuur en –gloed
Al prykend in die sonneskyn.

Die witte, beeld van liefde rein,
Werp skaam hul skoonheid jou te voet:
Sing sag, my hart, 'n soet refrein.

In wit albaster met robyn
Verrys jou beelt'nis, vroom en vroed:
Al prykend in die sonneskyn.

Ek bied aan skoonheid soewerein
'n Ligrooi roos, 'n Saksegroet:
Sing sag, my hart, 'n soet refrein.

Verlange woon in harte rein,
Madonnablank met rosegloed!
Die rose pryk in sonneskyn:
Sing sag, my hart, 'n soet refrein.

Vir 'n werklik geslaagde villanelle moes die Afrikaanse poësieleser tot 1997 wag, toe Johann Lodewyk Marais se gedig "Nonnetjie-eend" in die bloemlesing *Ons klein en silwerige planeet* verskyn het.

Dit is later opgeneem in sy bundel *Aves* (Marais, 2000: 28):

Donkeraand by die pan hoor ek hom luid
asof uit die niet oor my sip-sip-siee.
Oor die water weerklink sy helder fluit.

Hy kom van 'n kleiner pan verder suid
en was 'n stippel wat teen sterre vlie.
Donkeraand by die pan hoor ek hom luid.

Alleen gaan hy by die ander aansluit
in die palmiet, skuins teen die aandwindjie.
Oor die water weerklink sy helder fluit.

Hy daal om die nag op die pan te slyt
en vou sy vlerke as hy stil inski.
Donkeraand by die pan hoor ek hom luid.

'n Skadu teen swart swem hy stadig uit:
nou sien niemand waar nie, of wat of wie.
Oor die water weerklink sy helder fluit.

Veilig teen die wakker jagters se kruit
wei hy waar hulle hom nie sal kry nie.
Donkeraand by die pan hoor ek hom luid.
Oor die water weerklink sy helder fluit.

Vóór Marais se gedig was daar weliswaar Breyten Breytenbach se "Villanelle (*vir Paul Verlaine*)" in *Buffalo Bill* (Breytenbach, 1984: 85), Antjie Krog se "Villanelle vir 'n verwersingspos" in *Lady Anne* (Krog, 1989: 22) en Tom Gouws se "villanelle vir die oos-vrystaat, clarens-distrik" (Gouws, 1995: 22). Breyten se gedig is nogal geforseerd en kripties. Beide die gedigte van Krog en Gouws mis die wesentliche liriese aard van die villanelle vanweë té lang versreëls.

Elizabeth C. M. du Toit is nie deur die literêre kritiek genoeg krediet gegee vir haar baanbrekerswerk met die aanwending van ingewikkelde klassieke Franse versvorme in 'n rymarm taal soos Afrikaans nie.

Bronnelys

- Antonissen, Rob. 1973. *Die Afrikaanse letterkunde van aanvang tot hede*. Kaapstad: Nasou Beperk.
- Breytenbach, Breyten. 1984. *Buffalo Bill – die tweede bundel van die ongedanste dans*. Emmarentia: Taurus.
- Dekker, G. 1961. *Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel Bpk.
- Du Toit, Elizabeth C.M. 1945. *In die verbygaan*. Kaapstad: Nasionale Pers Bpk.
- . 1968. *Towertuin*. Johannesburg: Janssonius & Heyns.
- Kannemeyer, J.C. 1983. *Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur II*. Pretoria: Academica.
- Gouws, Tom. 1995. *troglodiet*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Krog, Antjie. 1989. *Lady Anne*. Bramley: Taurus.
- Luitingh, M. 1967. *Digters en digsoorte*. Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel.
- Marais, Johann Lodewyk & Zuiderent, Ad (samestellers). 1997. *Ons klein en silwerige planeet. Afrikaanse, Nederlandse en Vlaamse gedigte oor die omgewing*. Pretoria: J.L. van Schaik.
- Marais, Johann Lodewyk. 2002. *Aves – Gedigte*. Pretoria: Protea Boekhuis.
- Riccio, Ottone M. 1980. *The intimate art of writing poetry*. New York: Prentice Hall Press.
- Van Gorp, H. e.a. 1980. *Lexicon van literaire termen*. Leuven: J.B. Wolters N.V.
- Visser, A.G. 1981. *Versamelde gedigte*. Kaapstad: Tafelberg.
-